

А. П. Гусак

orcid.org/0000-0002-2142-5193

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Волинського національного університету

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЙНА НАПРАВЛЕНІСТЬ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПРОБАЦІЇ

Постановка проблеми. Зрушення, що відбулися в суспільстві за останні десятиліття, призвели до зростання рівня його криміналізації. Деякі люди перебувають у скрутному становищі, вдаючись до злочинів і мотивуючи це неспроможністю вижити в сьогоденних умовах. Зрозуміло, що в цій ситуації, кількість засуджених до тривалих термінів ув'язнення зростає. (Про схвалення Концепції соціальної адаптації осіб, 2008).

Становище людини, яка відбула покарання, є досить складним. Досвід показує, що процес відбування покарання може мати багато негативних наслідків для особистості злочинця. По-перше, до особи, яка вчиняє злочин, за вироком суду повинні застосовуватися певні обмеження та заборони. По-друге, це може негативно позначитися на морально-психологічному стані людини: підвищена агресивність, ризик розвитку психічних захворювань, а в деяких випадках і суїцид.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням інституту пробації займалися такі науковці, як І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, І. І. Журова, О. М. Звенигородський, А. В. Іванов, А. О. Клевцов, О. О. Книженко, В. А. Ломако, Є. С. Назимко, Є. О. Письменський та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Хоча кажуть, що існують адекватні законодавчі норми з питань цього процесу, наприклад Закон України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк», Розпорядженням КМУ «Про схвалення Концепції соціальної адаптації осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк» тощо, положення цих законів фактично не виконуються, про що свідчить рівень рецидиву колишніх правопорушників.

Впровадження системи пробації на практиці значно покращить умови утримання злочинців, підвищить організаційний рівень соціально-просвітницької та психологічної роботи, ефективність праці та рівень професійної підготовки персоналу виправних установ. (Виноградова, 2015, с. 146). Кожного засудженого до обмеження або позбавлення волі супроводжує офіцер пробації, який готує правопорушника до звільнення, наприклад, працевлаштовує його та знаходить йому житло. Це забезпечує кращу соціальну підтримку тих, хто звільнився.

За останні роки Україна досягла великих успіхів у реформуванні пенітенціарної системи. Але слід розуміти, що це досить складний процес, який потребує багато часу та зусиль, тому необхідно спиратися на позитивний досвід інших країн у цьому питанні. (Беца, 2012, с. 34-41).

Перевага цієї послуги полягає не тільки в людській природі, а й у соціально-економічній доцільності. Утримання правопорушника в суспільстві підвищує його шанси на успішне виправлення, збереження корисних соціальних зв'язків (створення сім'ї), роботи (фінансової, компенсації потерпілим), уникнення негативного впливу кримінального середовища інших правопорушників у місцях позбавлення волі. (Богатирьов, 2007, с. 71-73). З економічної точки зору пробація обходиться державі дешевше, ніж витрати на утримання пенітенціарних установ (інфраструктура, персонал). Закордонний досвід у цьому питанні очевидний: у Швеції, Фінляндії, Естонії та Румунії вартість ресоціалізації для людини в десять-одинадцять разів нижча, ніж для ув'язненого. Співвідношення персоналу і затриманих майже однакове, а співвідношення офіцерів пробації та клієнтів перевищує один до двадцяти.

Завдяки успіху таких нововведень у ЄС пробація більше не розглядається як альтернатива ув'язненню, а насамперед як захід кримінального правосуддя. Ув'язнення використовується лише в крайніх випадках для безпеки жертви, суспільства або реінтеграції правопорушника. (Богатирьов, 2007, с. 71-73).

Залучення зарубіжного досвіду до вдосконалення українського законодавства є обов'язковою умовою майбутнього набрання чинності цими нормами, особливо якщо вони передбачають введення нових видів покарань у національному Кримінальному кодексі. Головне – уникати крайнього та механічного повторення досвіду інших країн. (Ткачова, 2016, с. 68-74).

Отже, розглянемо поняття та зміст пенітенціарної пробації. **Пенітенціарна пробація** – це підготовка осіб, які відбувають покарання у віщі обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення з метою трудового і побутового влаштування таких осіб після звільнення за обраним ними місцем проживання. (Сайт: Пенітенціарна пробація).

Суб'єкти соціального патронажу – центральні і місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, об'єднання громадян, а також фізичні особи, які здійснюють соціальний патронаж. (Сайт: Пенітенціарна пробація).

Соціальний патронаж – допомога звільненим особам шляхом здійснення комплексу правових, економічних, організаційних, психологічних, соціальних та інших заходів, зокрема надання послуг, спрямованих на їх соціальну адаптацію: (Сайт: Пенітенціарна пробація) органами внутрішніх справ; органами праці та соціального захисту населення; соціальною службою для сім'ї, дітей та молоді; органами та закладами охорони здоров'я.

Щоб отримати загальне уявлення про систему, наведемо повноваження та функції основних органів у спрощеному вигляді.

Установа виконання покарань та слідчого ізолятора не пізніше як за 3 місяці до закінчення терміну покарання або засідання комітету колонії для розгляду питання про внесення до суду застосування статей 81, 82 КК України, проводить опитування засудженого для визначення його місця проживання після звільненні та намірів працевлаштування та для надання необхідної допомоги для вирішення цих питань. Після чого від засудженого приймається заява, яка долучається до його особової справи.

До органу пробації (за місцем можливого проживання та працевлаштування) за 3 місяці до подання до суду заяви за матеріалами статей 81, 82 ЦПК України, установа виконання покарання надсилається запит про можливість проживання та працевлаштування після звільнення. Представник служби пробації звертається до керівництва підприємства, установи, організації для перевірки можливості працевлаштування засудженого та до органу житлово-комунального господарства, об'єднання співвласників багатопверхового будинку або органу місцевого самоврядування з метою перевірки наявності вказаного житлового приміщення, осіб, які в ньому проживають та права засудженого на проживання в зазначеному приміщенні після звільнення.

У разі необхідності орган виконання покарань повідомляє орган пробації для поміщення злочинця до спеціального органу опіки для колишніх ув'язнених або інших органів соціальної допомоги.

Установа виконання покарань та слідчого ізолятора після отримання на повідомлення-запит відповіді про відсутність можливості проживання засудженого за обраним ним місцем, повідомляє йому про це та інформує про заходи соціального патронажу, які будуть здійснені відповідними органами стосовно нього після звільнення.

За 20 днів до звільнення засудженого установа виконання покарань надсилає повідомлення про звільнення до відповідного органу Національної поліції України. Також установа виконання покарання надсилає повідомлення до органу соціального захисту населення стосовно засуджених, які звернулись за допомогою у влаштуванні до спеціалізованих установ для звільнених осіб; стосовно осіб, які звільняються від покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі у зв'язку із заміною невідбутої частини покарання більш м'яким, – до відповідного органу з питань пробації.

Установа виконання покарання надає направленні разом із спостережною комісією до суду подання про застосування до засудженого статті 82 Кримінального кодексу України, довідки про стан здоров'я засудженого та про результати попереднього вирішення питання місця проживання та роботи.

Після остаточного з'ясування місця проживання чи перебування, обраного засудженим, який звільняється і є хворим на заразну форму туберкульозу, не пізніше ніж за 20 днів до

звільнення установа виконання покарання направляє до органів охорони здоров'я інформацію про засуджених осіб, які звільняються і є хворими на заразну форму туберкульозу за обраним звільненою особою місцем проживання.

Тепер давайте розглянемо повноваження уповноваженого органу з питань пробації. До них належать: 1. орган з питань пробації після повідомлення від установи виконання покарань сприяє засудженим, які готуються до звільнення, у визначенні місця проживання після звільнення, влаштуванні до спеціалізованих установ для звільнених; госпіталізації до закладів охорони здоров'я осіб, які потребують стаціонарної медичної допомоги; працевлаштуванні працездатних осіб.

2. У разі надходження з установи виконання покарань повідомлення щодо можливості проживання засудженого за обраним ним місцем проживання звертається до органу житлово-комунального господарства, об'єднання співвласників багатопверхового будинку або органу місцевого самоврядування з метою перевірки наявності даного житлового приміщення, осіб, які в ньому проживають та права засудженого на проживання в зазначеному приміщенні після звільнення. У разі, якщо право на проживання в житловому приміщенні потребуватиме погодження з фізичними або юридичними особами, то уповноважений орган з питань пробації звертається для з'ясування це питання до фізичних або юридичних осіб. За результатами перевірки можливості проживання засудженого за обраним місцем проживання, направляє повідомлення до адміністрації установи виконання покарання.

3. Стосовно осіб, які звільняються з установ виконання покарань (слідчого ізолятора), віком 35-60 років, та які для проживання обрали спеціалізовану установу для звільнених осіб або інший заклад соціальної підтримки (догляду), надсилає до цієї установи особисту заяву Засудженого та довідку про його стан здоров'я.

4. У разі отримання повідомлення стосовно осіб, які звільняються з установ виконання покарань (слідчого ізолятора), віком до 35 років надсилає повідомлення про звільнення до центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (далі – центр) відповідного району (міста, району у місті), у якому має намір проживати особа після звільнення.

5. Звертається до підприємства з письмовим запитом про перевірку можливого місця роботи.

Розберемо повноваження органу Національної поліції:

1. При надходженні з установи виконання покарань (слідчого ізолятора) повідомлення про звільнення засудженого проводить перевірку прибуття звільненого до обраного ним місця проживання.

У разі неприбуття звільненого до обраного ним місця проживання протягом 10 днів після звільнення інформує про це установу виконання покарань (слідчий ізолятор).

2. За зверненням протитуберкульозного закладу надає інформацію про прибуття за обраним місцем проживання осіб.

До повноваження органу соціального захисту населення в свою чергу відносяться:

1. У разі надходження від органу пробації повідомлення-запиту не пізніше ніж через 20 днів повідомлення уповноваженого органу з питань пробації про кількість центрів соціальної адаптації звільнених осіб у регіоні та види соціальних послуг, що надаються ними, і надсилання відповідного повідомлення.

2. При надходженні повідомлення від органу пробації з'ясування можливості надання послуги тимчасового притулку особі, яка звільняється з установи виконання покарань (слідчого ізолятора), у спеціалізованій установі для звільнених осіб, у разі відсутності в регіоні такої установи – у закладі для бездомних осіб.

3. У разі самостійного звернення звільненої особи до органу соціального захисту населення (спеціалізованої установи для звільнених осіб або закладу для бездомних осіб) у триденний строк сповіщення про це територіальний орган Національної поліції та установу виконання покарань (слідчий ізолятор) (за наявності довідки про звільнення).

4. У разі надходження з установи виконання покарань (слідчого ізолятора) повідомлення про звільнення особи, яка направляється для влаштування до спеціалізованої установи для звільнених осіб, сповіщення установи виконання покарань (слідчий ізолятор) про прибуття або неприбуття цієї особи до такої установи у місячний термін після звільнення.

Запровадження системи пробації по суті поклало на органи пробації обов'язок надавати правопорушникам низку соціальних послуг під час підготовки до звільнення.

Варто зазначити, що тривалий час у минулому терміни «пробація» та «тюрма» вживалися один проти одного. Злочинці здебільшого розглядаються як просто вигнаний суб'єкт (депортація, фізичне знищення, ізоляція), а не як суб'єкт зв'язків з громадськістю, і їм просто потрібно більше уваги, щоб вплинути на відновлення соціальної адаптації. (Бараш, 2015, с. 344). Тому в дослідженнях пробації більше уваги приділяється застосуванню санкцій та заходів, не пов'язаних із позбавленням волі. (Кальмтоута, 2005, с. 39).

У зв'язку з цим Н. Хуторська вказує, що пробація є складною соціально-правовою системою, з одного боку – це міра покарання, яка передбачає покарання засудженої судом особи без необхідності ув'язнення, з другого – це система виконання такого покарання, що включає сукупність сил і засобів, спрямованих на досягнення мети ресоціалізації правопорушників. (Шапоренко, 2011, с. 113).

Крім того, у сучасному розумінні роль працівника пробації не обмежується соціальною та виховною роботою правопорушників, а також включає управління фінансовими ресурсами та усунення ризику рецидиву. (Ягунов, 2013, с. 37).

Висновки. На міжнародно-правовому рівні здійснення так званого посттюремного контролю регулюється рекомендаціями Комітету міністрів Ради Європи щодо пробації. Відповідно до положень статті 59, якщо організація служби пробації виконує функцію нагляду за ув'язненим після його звільнення з місць позбавлення волі, вона повинна співпрацювати з відділом управління пенітенціарної установи, ув'язненим та членами його сім'ї та громадськістю щодо підготовки до соціальної адаптації. (Рекомендація CM/Rec(2010)1, 2010).

Прийняття закону України «Про пробацію» є лише першим кроком до міжнародних судових стандартів. Чи набуде українська пробація ознак європейської системи, значною мірою залежить від подальших кроків у її розвитку, чи відповідають вони європейським принципам пробації, уваги та підтримки цих кроків на політичному рівні, сприяння суспільному розумінню та активній ролі у ефекті пробації.

Література

- Бараш Є. Загальні тенденції гуманізації та перспективи пенітенціарної пробації щодо довічного позбавлення волі. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1(4). С. 344-354.
- Беца О. В. До питання про створення служби пробації в Україні. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2012. № 7. С. 34-41.
- Богатирьов І. Г. Чи потрібно реформувати кримінально-виконавчу інспекцію у службу пробації? *Віче*. 2007. № 3-4. С. 71-73.
- Виноградова С. О. Кримінологічні аспекти інституту пробації як гуманізаційна складова загальнодержавної політики України. *Право і суспільство*. 2015. № 3. С. 142-146.
- Пенітенціарна пробація. URL: https://www.probation.gov.ua/?page_id=136.
- Платформа правових консультацій – WikiLegalAid. *Платформа правових консультацій – WikiLegalAid*. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua>.
- Про схвалення Концепції соціальної адаптації осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 30.10.2008 р. № 1385-р : станом на 17 лип. 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1385-2008-p#Text>.
- Пробація та служби пробації у країнах – кандидатах у члени ЄС / за ред. А. Кальмтоута, Д. Робертс, С.Віндінг. К. : Атіка, 2005. 448 с.
- Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки : Рек. Ради Європи від 17.11.2010 р. № (2010)12. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text.
- Ткачова О. В. Інститут пробації в Україні: історичний досвід та сучасний стан. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип. 4. Т. 2. 2016. С. 68-74.
- Шапоренко О. Інститут пробації як альтернатива лишенню свободи. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2011. № 2. С. 111-114.
- Ягунов Д. Європейські правила пробації: переклад, тлумачення та допоміжні матеріали. О. : Фенікс, 2013. 236 с.

References

- Barash Ye. (2015) Zahalni tendentsii humanizatsii ta perspektyvy penitentsiarnoi probatsii shchodo dovichnoho pozbavlennia voli. [General trends of humanization and prospects of penitentiary probation for life imprisonment]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*. [in Ukrainian]
- Betsa O. V. (2012) Do pytannia pro stvorennia sluzhby probatsii v Ukraini. [To the issue of creating a probation service in Ukraine] *Problemy penitentsiarnoi teorii i praktyky*. [in Ukrainian]
- Bohatyrov I. H. (2007) Chy potribno reformuvaty kryminalno-vykonavchu inspektsiiu u sluzhbu probatsii? [Is it necessary to reform the criminal enforcement inspectorate into a probation service] *Viche*. [in Ukrainian]
- Vynohradova S. O. (2015) Kryminolohichni aspekty instytutu probatsii yak humanizatsiina skladova zahalnoderzhavnoi polityky Ukrainy. [Criminological aspects of the institution of probation as a humanizing component of the national policy of Ukraine] *Pravo i suspilstvo*. № 3. [in Ukrainian]
- Penitentsiarna probatsiia. URL: https://www.probation.gov.ua/?page_id=136. [in Ukrainian]
- Platforma pravovykh konsultatsii – WikiLegalAid. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua>. [in Russian]
- Pro skhvalennia Kontseptsii sotsialnoi adaptatsii osib, yaki vidbuvaly pokarannia u vydi pozbavlennia voli na pevnyi strok : Rozporiadzh. Kab. Ministriv Ukrainy vid 30.10.2008 p. № 1385-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1385-2008-p#Text>. [in Ukrainian]
- Probatsiia ta sluzhby probatsii u krainakh – kandydatakh u chleny YeS. Za red. A. Kalmtouta, D. Roberts, S.Vindinh. K. : Atika, 2005. [in Ukrainian]
- Rekomendatsiia CM/Rec (2010) 12 Komitetu Ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam shchodo suddiv: nezalezhnist, efektyvnist ta обов'язky : Rek. Rady Yevropy vid 17.11.2010 r. № (2010)12. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text. [in Ukrainian]
- Tkachova O. V. (2016) Instytut probatsii v Ukraini: istorychnyi dosvid ta suchasnyi stan. [Institute of probation in Ukraine: historical experience and current state] *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Vyp. 4. T.2. [in Ukrainian]
- Shaporenko O. (2011) Ynstytut probatsyy kak alternatyva lyshenyiu svobodu. [Probation institute as an alternative to imprisonment] *Naukovyi visnyk mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. № 2. [in Ukrainian]
- Yahunov D. (2013) Yevropeiski pravyla probatsii: pereklad, tлумachennia ta dopomizhni materialy. [European Probation Rules: Translation, Interpretation and Supporting Materials] O. : Feniks. [in Ukrainian]

Анотація

Гусак А. П. Ресоціалізаційна направленість пенітенціарної пробації. – Стаття.

У статті розглянуто ресоціалізаційна направленість пенітенціарної пробації, її поняття та зміст. Досвід показує, що процес відбування покарання може мати багато негативних наслідків для особистості злочинця. По-перше, до особи, яка вчиняє злочин, за вироком суду повинні застосовуватися певні обмеження та заборони. По-друге, це може негативно позначитися на морально-психологічному стані людини: підвищена агресивність, ризик розвитку психічних захворювань, а в деяких випадках і суїцид. За останні роки Україна досягла великих успіхів у реформуванні пенітенціарної системи. Але слід розуміти, що це досить складний процес, який потребує багато часу та зусиль, тому необхідно спиратися на позитивний досвід інших країн у цьому питанні. Міжнародна антикримінальна практика давно визнала, що позбавлення волі повинно використовуватися як крайній засіб для небезпечних злочинців, оскільки соціальна ізоляція часто призводить до особистої руйнації, втрати корисних соціальних зв'язків і розвитку психічних розладів. Процес розвитку пробації різний у різних країнах, але спільним є впровадження наглядю, який включає соціальну допомогу, певну реабілітацію правопорушників, що додатково сприяє високій якості самостійного життя. Залучення зарубіжного досвіду до вдосконалення українського законодавства є обов'язковою умовою майбутнього набрання чинності цими нормами, особливо якщо вони передбачають введення нових видів покарань у національному Кримінальному кодексі. Головне – уникати крайнього та механічного повторення досвіду інших країн, адже те, що потрібно прийняти та втілити, органічно переплітається з національною правовою традицією та культурою українського народу. Прийняття закону України «Про пробацію» є лише першим кроком до міжнародних судових стандартів. Чи набуде українська пробація ознак європейської системи, значною мірою залежить від подальших кроків у її розвитку, чи відповідають вони європейським принципам пробації, уваги та підтримки цих кроків на політичному рівні, сприяння суспільному розумінню та активній ролі у ефекті пробації.

Ключові слова: пенітенціарна пробація, ресоціалізація, соціальний патронаж.

Summary

Husak A. P. Resocialization orientation of penitentiary probation. – Article.

The article examines the resocialization orientation of penitentiary probation, its concept and content. Experience shows that the process of serving a sentence can have many negative consequences for the personality of the criminal. First, a person who commits a crime must be subject to certain restrictions and prohibitions by court order. Secondly, it can negatively affect the moral and psychological state of a person: increased aggressiveness, the risk of developing mental illnesses, and in some cases, suicide. In recent years, Ukraine has achieved great success in reforming the penitentiary system. But it should be understood that this is a rather complicated process that requires a lot of time and effort, so it is necessary to rely on the positive experience of other countries in this matter. International anti-criminal practice has long recognized that imprisonment should be used as a last resort for dangerous criminals, as social isolation often leads to personal destruction, loss of useful social connections and the development of mental disorders. The process of development of probation is different in different countries, but common is the implementation of supervision, which includes social assistance, some rehabilitation of offenders, which additionally contributes to a high quality of independent life. The involvement of foreign experience in the improvement of Ukrainian legislation is a mandatory condition for the future entry into force of these norms, especially if they provide for the introduction of new types of punishments in the national Criminal Code. The main thing is to avoid an extreme and mechanical repetition of the experience of other countries, because what needs to be accepted and implemented is organically intertwined with the national legal tradition and culture of the Ukrainian people. The adoption of the Law of Ukraine "On Probation" is only the first step towards international judicial standards. Whether Ukrainian probation will acquire features of the European system largely depends on further steps in its development, whether they correspond to European principles of probation, attention and support of these steps at the political level, promotion of public understanding and an active role in the effect of probation.

Key words: penitentiary probation, resocialization, social patronage.